

CERCETĂRILE DE LA NETEZI, JUD. NEAMȚ

de LIA BĂTRÎNA,
ADRIAN BĂTRÎNA
și ION VATAMANU

Pe parcursul a două campanii, în anii 1979 și 1980, s-au desfășurat în colaborare, de către Muzeul Național de Istorie al R. S. România și Muzeul județean din Piatra Neamț, cercetări arheologice în satul Netezi, com. Grumăzești, jud. Neamț¹. Plasată într-un pitoresc cadru natural, pe-o parte și de altă a pârului ce a dat numele satului, așezarea de la Netezi a dispus din cele mai vechi timpuri de condiții deosebit de propice dezvoltării societății omenești. Deși satul nu apare în izvoarele scrise decât la sfârșitul sec. al XVI-lea², urmele de cultură materială sînt mult mai vechi, ele fiindu-ne semnalate în vara anului 1978 de inimosul învățător A. Arsene din com. Grumăzești. Cercetările de suprafață efectuate de un colectiv³, în luna mai a anului 1979, pe o terasă superioară a pârului Netezi, în extremitatea de vest a satului, în punctul cunoscut azi sub numele de "Brătuleț", "Locul popii" sau "La întirim", au prilejuit recoltarea a numeroase fragmente ceramice aparținînd celei de a doua jumătăți a sec. al XIV-lea și începutul celui următor, a unor cărămizi de format special⁴, precum și a numeroase conglomerate de piatră legată cu mortar. Configurația terenului și resturile materialelor de construcție ne-au oferit, încă de pe acum, certitudinea existenței în acest punct a unei construcții de zid.

Tot cu acest prilej săteanul Toma Arsene ne-a semnalat prezența în grădina sa, aflată pe o terasă inferioară la sud de primul punct investigat, a urmelor unor altor fundații de zidărie, observate cu prilejul plantării unor pomi fructiferi.

Încurajați de aceste prime observații efectuate pe teren, în luna iulie a aceluiași an am început investigarea sistematică a celor două suprafețe ce conțineau vestigiile unor construcții medievale.

Prima zonă cercetată, denumită în mod convențional Sectorul A (fig.1), a fost cea de pe terasa inferioară a apei. În grădina lui Toma Arsene, în imediata vecinătate a drumului sătesc, au fost trasate trei secțiuni orientate pe direcția nord-sud (S1 și S2) și est-vest (S3). Acestea au permis punerea în evidență a fundațiilor unei locuințe de suprafață realizată din piatră. Cea mai mare parte a materialului de construcție fiind recuperat, în unele porțiuni nu au mai putut fi surprinse nici măcar fundația, ci numai șanțul acestora golit de conținut (fig.2).

Din analiza profilelor arheologice rezultă că nivelul de construcție al edificiului este reprezentat de un strat de mortar ce suprapune solul

vegetal medieval. Anterior săpărilor șanțurilor de fundație are loc un proces de defrișare a terenului prin foc, precedeu utilizat adeseori de constructorii medievali. Dar aceste urme, ce trebuie puse pe seama constructorilor edificiului de zid, sînt precedate de unele manifestări anterioare de viațuire. Este vorba de o groapă - suprapusă de nivelul de construcție și de un zid - după toate aparențele cu caracter menajer, surprinsă în profilul de nord al S₃, a cărei umplutură a conținut pigmenți de cărbune, chirpici și fragmente ceramice ce pot fi date spre mijlocul sec. al XIV-lea și asupra cărora vom mai reveni.

În interiorul locuinței, nivelul de construcție este suprapus ne-mijlocit de suportul de mortar pe care era organizată o pardoseală din dale de piatră, dar din care nu s-au mai păstrat decât amprentele sale. Exteriorul dispune și el de amenajări corespunzătoare, constînd dintr-un strat de argilă bine compactată cu rol de hidroizolare și un trotuar realizat din piatră de rfu.

Urmărind în continuare succesiunea depunerilor arheologice se remarcă un strat de pămînt brun, cu pigmenți de cărbune și chirpici, depus după dezafectarea locuinței. Odată cu prima acțiune de recuperare a materialului de construcție vor apare și straturile de moloz ce vor acoperi în întregime suprafața.

De dimensiuni apreciabile (13,50 x 7,10 m la exterior) pentru vremea în care a fost construită, locuința identificată la Netezi dispune de fundații ușor decroșate, cu adîncimea de 0,60 m. Elevația, cu lățimea de 0,70-0,80 m, deși se păstrează în puține locuri, pe o înălțime ce nu depășește 0,25 m, este realizată îngrijit în tehnica zidăriei cu emplecton. Fețele interioare și exterioare au fost zidite din piatră de carieră de mai mari dimensiuni, spațiile dintre ele fiind umplute cu spărtură de piatră și mortar. Tehnica folosită și aspectul general al zidăriei denotă cunoștințele temelnice ale meșterilor ce au realizat această construcție.

Datorită acțiunii sistematice de recuperare a materialelor de construcție, petrecută încă din vechime, nu ne-au parvenit piese litice fașonate și profilate - de felul pragurilor, montanșilor sau lînturilor - ce trebuie să fi delimitat golurile - uși și ferestre - sau să fi împodobit fașadele și interioarele locuinței. Existența cel puțin a unora dintre aceste piese ne este dovedită de amprentele lăsate în mortarul zidăriei de către pragul și montanșii intrării amplasate pe latura de est a construcției. Potrivit acestor urme, pragul era realizat dintr-un bloc de piatră paralelipipedic cu lățimea de 1,50 m. Din păcate nu am reușit să surprindem nici un indiciu cu privire la modalitățile de împodobire și finisare a fașadelor.

Spațiul interior era compartimentat în două încăperi, dintre care cea mai mare, în suprafață de 39,20 m² (8 x 4,90 m), era dispusă la răsărit, comunicînd cu exteriorul, iar cea mai mică, cu suprafața de 17,90 m² (4,90 x 3,65 m) era plasată spre vest.

Datele cu privire la amenajările interioare ale acestei construcții

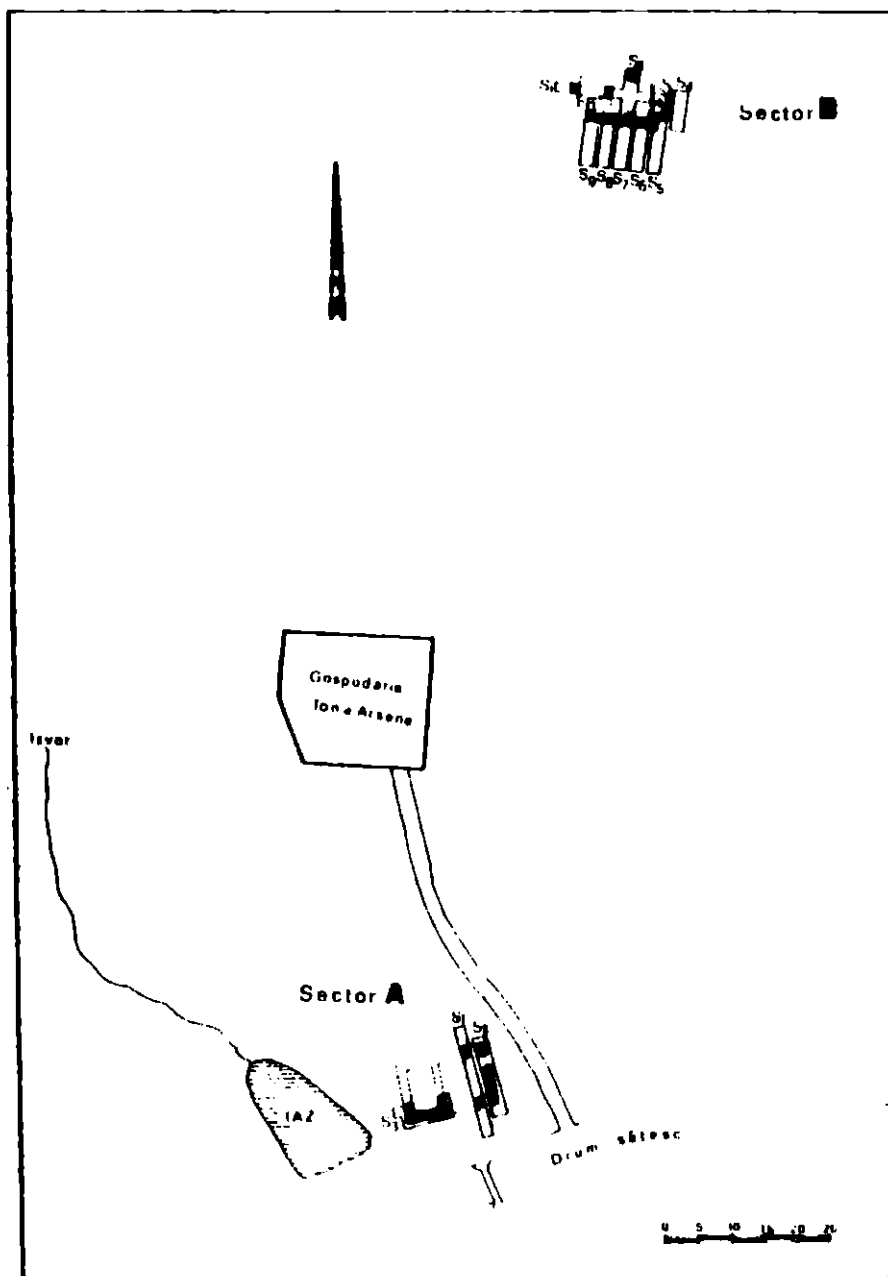

Fig. 1. - Reședința feudală de la Netezi (jud. Neamț). Plan de situație.

sînt destul de sumare și rezultă, în principal, din interpretarea acelor materiale aflate în stratul de moloz. Dacă funcționarea unei pardoseli din dale de piatră nu poate fi pusă sub semnul îndoielii - date fiind amprentele lăsate de ea în suportul de mortar -, descoperirea unor cărămizi cu caneluri dispuse longitudinal pe fețe și a unor bucăți de chirpici ars ne determină să presupunem existența unui sistem de încălzire al cărui soclu, dată fiind demontarea pardoseli, nu a putut fi delimitat. Oricum, locuința trebuie să fi dispus de un sistem de încălzire, iar focul nu putea să nu fi fost bine izolat, probabil, într-o sobă simplă, fără cahle. Totuși, datorită acțiunii sistematice de recuperare a materialelor din această construcție, nu se poate respinge în totalitate posibilitatea existenței unei sobe cu cahle, cu atât mai mult cu cît în ultimele decenii ale sec. al XIV-lea sobele cu cahle-cale sînt prezente la răsărit de Carpați în cuprinsul unor reședințe feudale⁵ sau în mediul urban⁶.

În ceea ce privește materialul arheologic descoperit în suprafața cercetată, se remarcă în primul rînd cantitatea sa redusă, împrejurare explicabilă dacă se are în vedere perioada relativ scurtă de funcționare a complexului, cît și acțiunea sistematică de recuperare, încă din vechime, a materialelor de construcție și a inventarului gospodăresc. Totuși, materialele ceramice recoltate dintr-un context arheologic bine precizat au permis încadrarea cronologică a construcției.

Ceramica aflată în nivelul de viețuire anterior momentului edificării locuinței de zid - este vorba de materialul din groapa menajeră menționată mai sus - prezintă caracteristicile proprii celei ce îndeobște este datată spre mijlocul sec. al XIV-lea în așezările de la Suceava⁷, Rădăuți⁸ sau Bala⁹. Pasta este de o calitate relativ bună și degresată cu nisip cu granulație medie și microprundișuri. Arderea este semioxidantă și uneori incompletă, în acest ultim caz pereții prezentînd o culoare cenușie în spărtură și castanie la exterior. De cele mai multe ori se observă urme de ardere secundară sub forma unei cruste destul de groase, dovadă a unei utilizări mai îndelungate. Forma unică este cea de oală-borcan, cu corpul bombat, gîtul arcuit, buza înaltă ușor răsfrîntă, cu muchia rotunjită (fig. 3/1) sau ușor teșită spre interior (fig. 3/2). Repertoriul decorativ este redus, limitîndu-se la una sau două linii vălurite (fig. 3/1), cu meandre largi sau mai strînse aplecate spre stînga, încadrate uneori de două linii bine incizate (fig. 3/4).

Din nivelul corespunzător etapei de funcționare a locuinței au fost recoltate materiale ceramice caracteristice epocii lui Petru I¹⁰, fapt ce permite datarea complexului în ultimul sfert al sec. al XIV-lea. Pasta, din care sînt lucrate vasele, este de bună calitate, degresată cu nisip cu bobul egal, granulația acestuia determinînd o ușoară asperitate a pereților. Arderea este realizată fie în mediu reducător - vasele avînd în acest caz o culoare cenușie -, fie, mai rar, în mediu oxidant, aspectul pereților fiind de această dată roșietic. Forma este cea de

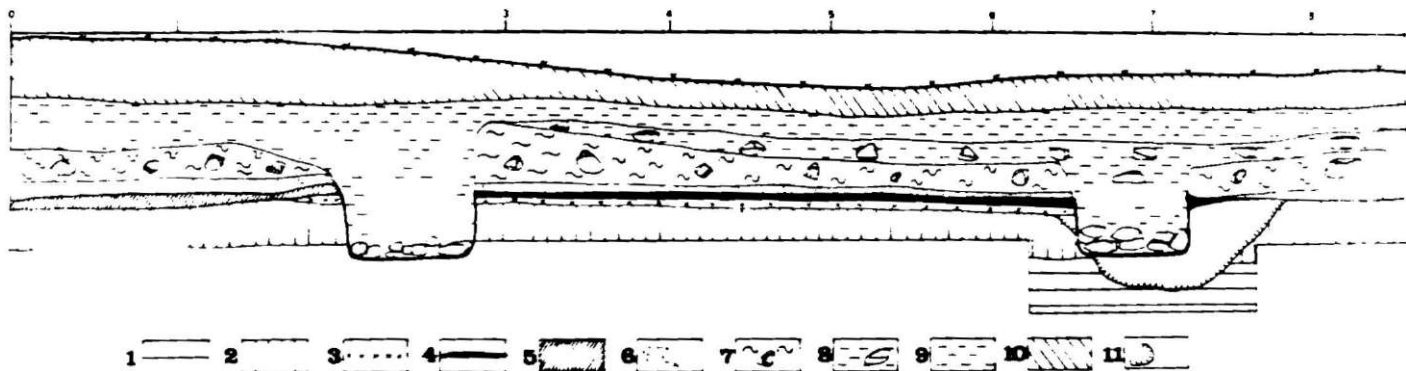

Fig.2.-Netezi - sectorul A, profilul de nord al S₃: 1, sol viu; 2, sol vegetal medieval; 3, strat de arsură - defrișare; 4, strat de mortar; 5, argilă galbenă; 6, pământ negru cu pigmenți de cărămidă și chirpici; 7, nivel de demolare: piatră și moloz; 8, strat brun-cenușiu cu pigmenți de mortar; 10, sol vegetal; 11, groapă menajeră - sec.al XIV-lea.

oală-borcan, cu profilul buzei mai elaborat, cărui nu-i lipsește cea nervură caracteristică ce-l marchează limita inferioară la exterior (fig.3/5-9).

O deosebită importanță în precizarea epocii de dezafectarea a locuinței o prezintă ceramica aflată în nivelurile sale de demolare, alături de moloz, piatră și cărămidă. Ea se încadrează din punct de vedere tipologic în prima jumătate a sec. al XV-lea¹¹, stabilind astfel momentul abandonării construcției spre mijlocul secolului amintit. Ceramica din prima jumătate a sec. al XV-lea este realizată dintr-o pastă de bună calitate, degresată cu nisip bine cernut, aspectul pereților fiind în general aspru. Arderea este în mod precumpănitor red-cătoare. Din punct de vedere al formelor întâlnim o varietate mai mare decât în epoca anterioară. Se remarcă în primul rând oală-borcan, într-un procent mai scăzut oală cu toartă și, în sfârșit, cana cu gura trilobată. Buza oalilor este în mod frecvent îngroșată și rotunjită la exterior și prevăzută cu șanțuire pentru capac la interior (fig.3/10 - 14).

Singura unealtă descoperită în același context - cel al molozurilor rezultate din dezafectarea locuinței - este reprezentată de un răzător pentru piel. Piesa este formată dintr-o lamă cu vârful curbat și un mâner torsionat la capătul cărui se află o verigă circulară (fig. 3/15).

Datarea locuinței în ultimul sfert al sec. al XIV-lea permite unele observații de o deosebită importanță în conturarea peisajului arhitectural al teritoriului est-carpatic de la începuturile statului feudal de sine stătător. Din a doua jumătate a sec. al XIV-lea ne erau cunoscute pînă acum, în domeniul arhitecturii de zid, doar ansambluri cu caracter militar de felul cetăților mușatine de la Șcheia-Suceava, Suceava sau Neamț sau lăcașuri de cult, precum cele cu hramul sf. Nicolae de la Rădăuți, sf. Treime de la Siret sau Volovăț¹². În domeniul arhitecturii civile, avîndu-se în vedere faptul că nu s-a păstrat și nici nu s-a descoperit vreo construcție de zid din această vreme - cercetările arheologice aducînd la iveală la Suceava¹³, Siret¹⁴, Tîrgu Neamț¹⁵ sau Bala¹⁶ doar urme ale unor locuințe de lemn -, s-a afirmat existența în exclusivitate a construcțiilor din lemn. Se pare, încă, că avem de-a face cu o lacună de cercetare, descoperirea locuinței de la Netezi deschizînd un nou capitol, pînă acum necunoscut, cel al arhitecturii civile de zid din epoca mușatină. Situația pare a fi cu atît mai tulburătoare cu cît locuința, deși ridicată în mediu rural, denotă prin tehnica sa de construcție cunoștințe temeinice în domeniul artei de a construi în piatră. Această prezență, chiar dacă la prima vedere ne apare singulară în peisajul arhitectural al Moldovei "întemeietorilor", ne obligă să admitem existența și a altor locuințe de zid, unele, fără îndoială, cu un program mult mai amplu, ce așteaptă de multă vreme să fie identificate și salvate de la distrugere. Este un deziderat, dar și o sarcină prioritară a arheologiei medievale române.

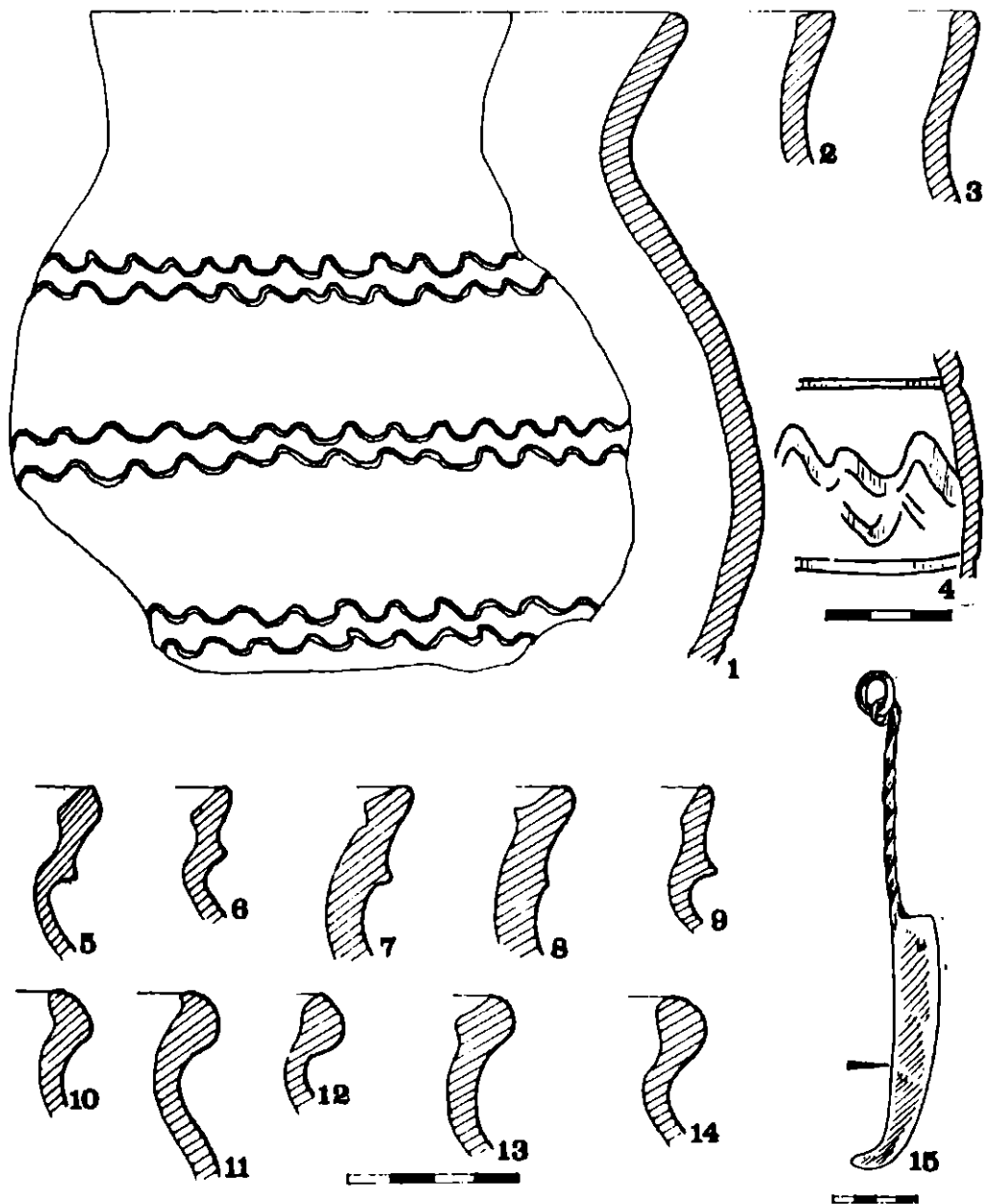

Fig. 3. - Netezi - sectorul A, materiale arheologice; fragmente ceramice din prima jumătate a sec. al XIV-lea (1-4), din a doua jumătate a sec. al XIV-lea (5-9) și din prima jumătate a sec. al XV-lea (10-14); cuțit-răzultor pentru pielărie (15).

nești de a lua în evidență și cartă toate urmele unor construcții de zid ce se mai pot descifra la suprafața solului, cu atât mai mult cu cât chiar în ultima vreme continuă o susținută acțiune de recuperare a materialelor de construcție din cuprinsul unor complexe arheologice și de distrugere a acestora, întrucât nu au fost incluse în "Repertoriul monumentelor de arhitectură din R. S. R."

*
* *
*

Cea de a doua zonă - Sectorul B -, aflată pe o terasă superioară la 135 m față de Sectorul A, a fost cercetată printr-un număr de 9 secțiuni, în cuprinsul cărora au fost identificate vestigiile unei biserici de piatră cu lungimea totală de 15,75 m și lățimea de 8 m. Alcătuit inițial din altar și naos, cărora li se adaugă într-o a doua etapă un pronaos, edificiul este realizat dintr-o zidărie îngrijită, cu fundațiile așdnci de 0,50 m ușor decroșate, prezentând aceeași tehnică constructivă cu cea a locuinței din sectorul A.

Absida altarului este decroșată, cu un traseu semicircular la interior și exterior. În mijlocul său se afla amplasată masa altarului. Traseul iconostasului este marcat de o zidărie, din cărămizi de format similar (26 x 11 x 8 cm) cu al celor descoperite în cuprinsul locuinței, străpunsă de două goluri ce permiteau comunicarea între naos și altar.

Naosul, de plan aproape patrat (6,18 x 5,90 m), prezintă drept principală caracteristică o pereche de pile angajate plasate pe mijlocul laturilor de nord și de sud. Această în naos se efectua printr-o ușă al cărui amplasament pe latura sa de vest ne este sugerat de păstrarea pragului său de piatră, cât și a lăcașurilor în care s-a încastrat baza montanților. Interiorul a fost pardosit cu dale de piatră din șist verde, iar pereții au fost tencuiți și zugrăviți cu var.

Pronaosul, de formă dreptunghiulară (6,18 x 4,00 m), a fost adăugat nucleului inițial la scurt timp, tehnica de construcție a acestuia, grosimea zidurilor și adâncimea fundațiilor fiind asemănătoare cu cele ale altarului și naosului.

Incadrarea cronologică a monumentului a putut fi făcută cu ajutorul pieselor descoperite în cuprinsul necropolei. Din cele 54 morminte cercetate, toate practicate în gropi simple, cu sau fără slorie, un număr de 7 au fost săpate în pronaos, iar restul în exterior, pe laturile de est și de sud. Inventarul funerar, întins la 17% din numărul mormintelor, constă din accesorii vestimentare, podobe și monede. Din rândul primelor două categorii de obiecte amintim o cataramă din bronz, de mică dimensiuni, doi năsturași globulari din argint, un cercei ce prezintă la partea inferioară a verigii o împletitură din trei sîrmuțe de argint în forma unui nod și o amuletă din bronz reprezentînd un pumnal în teacă.

Inventarul numismatic, destul de bogat, ne-a permis încadrări

cronologice destul de strânse. Astfel, cei doi groși ce provin din monetăria lui Petru I - descoperiți în M.12 și M.16 - demonstrează că cel târziu în ultimele două decenii ale sec. al XIV-lea lăcașul de cult funcționa, cu atât mai mult cu cât dispoziția în plan a celor două morminte amintite indică existența unui număr de circa 20 de morminte anterioare acestora. Pe de altă parte, duratăa de funcționare socotim a nu fi depășit mijlocul sec. al XVII-lea, reperul cronologic fiind oferit de M.8 ce suprapune colțul de sud-est la naosului și conține doi dinari, dintre care unul este emisa de Matiaș II (1608-1618) în 1618, iar celălalt de Ferdinand III (1625-1647) în 1630. Întreg acest interval este acoperit cu emisiuni monetare din sec.XV-XVII, dovezi ale funcționării neîntrerupte a bisericii și necropolei. Aceasta din urmă, însă, continuă să funcționeze și după dezafectarea lăcașului, până în sec. al XVIII-lea, așa după cum dovedește M.8, amintit mai sus, cât și celelalte morminte cu emisiuni monetare din a doua jumătate a sec.al XVII-lea.

Datarea în ultimul sfert al sec. al XIV-lea a ambelor obiective cercetate - locuința și biserica -, tehnica de construcție identică folosită la realizarea lor, cât și apropierea dintre ele ne obligă să le considerăm drept componente ale unui complex ce reprezintă o reședință feudală, prima și cea mai veche ridicată din piatră și cunoscută, deocamdată, în mediul rural de la răsărit de Carpați.

Încercând să aducem precizări cu privire la persoana ctitorului și a beneficiarului acestei reședințe, ne-au reținut în mod special atenția asemănările ce se pot observa lesne între toponimele de "Brătuleț" sub care este cunoscut până azi de localnicii punctul ocupat de complexul feudal - și de Netezi, purtat de sat și de pârâu, pe de o parte și numele unui mare boier din sfatul domnesc amintit în actele interne¹⁷ și externe¹⁸ din ultimul deceniu al sec. al XIV-lea, pe de altă parte. Este vorba de Bratul Netedul, în persoana căruia identificăm pe acel înalt feudal ctitor și stăpîn al reședinței de la Netezi, aceasta fiind doar una din reședințele și proprietățile sale¹⁹.

NOTE

- 1 Materialul de față își propune să prezinte principalele rezultate ale campaniei arheologice desfășurate în anul 1979, un raport definitiv urmînd a fi publicat în volumul Cercetări arheologice, VI.
- 2 DIR, A. Moldova, veac. XVI, vol.IV, p.210-211.
- 3 Colectivul a fost format din Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna și Ștefan Cucos.
- 4 Este vorba de cărămizi de format paralelipipedic, cu una sau ambele fețe prevăzute cu caneluri longitudinale. Astfel de materiale au fost adeseori folosite, alături de piatră, în a doua jumătate a sec. al

XIV-lea, la realizarea unor edificii, precum biserica domnească din Rădăuți sau cea care a aparținut reședinței feudale de la Volovăț. Cu privire la ultima vezi la : Al. Artimon, Cîteva considerații istorico-arheologice asupra bisericii din sec. al XIV-lea descoperită la Volovăț (jud.Suceava), SCIVA, 3, 1981, p.388,391, fig.8/a.

- 5 Este cazul reședinței lui Petru I din cuprinsul Curții Domnești de la Suceava, în cadrul căreia au fost descoperite numeroase cahle și fragmente de cahle-oale provenite de la o sobă. Vezi : Lucian Chițescu, Cercetări arheologice la Curtea Domnească din Suceava, în Cercetări arheologice, I, București, 1975, p.247-249 și fig.5.
- 6 O locuință orășenească ce a funcționat la Tîrgu Neamț în ultimele decenii ale veacului al XIV-lea a fost prevăzută, așa cum dovedesc cele peste 70 cahle-oale de diferite forme și dimensiuni descoperite în interiorul său, cu o sobă realizată din cahle (cercetări inedite).
- 7 Elena Busuloc, Ceramica de uz comun neamățuită din Moldova, București, 1975, p.14, 16-26, fig.3/1-7.
- 8 Cercetări inedite.
- 9 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, Oragul medieval Bala în sec. XIV-XVII, Iași, 1980, p.206, fig.54/5,7, p.207, fig.55/9; Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, Contribuții arheologice cu privire la așezarea de la Bala în epoca anterioară întemeierii statului feudal Moldova, SCIVA, 4, 1980, p.606-607, fig.3/1-3.
- 10 Elena Busuloc, op.cit., p.26 și urm.
- 11 Ibidem, p.49 și urm.
- 12 Al. Artimon, op.cit.
- 13 Lucian Chițescu, op.cit.
- 14 Idem, Cercetările arheologice din orașul Siret, "Revista Muzeelor și Monumentelor" seria Muzeu, 3, 1975, p.49-50.
- 15 Cercetări inedite.
- 16 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, op.cit., p.20-38 (capitolul "Complex de locuire").
- 17 DRH, A, Moldova, vol. I, nr.2, p.3-4, nr.4, p.5-6, nr.8, p.10-11, nr.9, p.11-12.
- 18 M. Costăchescu, Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare, vol.II, Iași, 1932, nr.167, p.614.
- 19 Într-un document din 24 iulie 1436 se amintește de o altă "curte a Netedului, anume în Cîmpul lui Dragoș" (DRH, A, Moldova, vol. I, nr.159, p.221).

LES RECHERCHES DE NETEZI, DÉP. DE NEAMȚ

Résumé

En 1979, par la suite des recherches de surface, continuées avec

des fouilles archéologiques systématiques, ont été identifiés dans le village de Netezi, commune de Grumăzești, dép. de Neamț, les vestiges d'un complexe qui représente une résidence féodale. Les deux composantes de celle-ci - la demeure et l'église -, édifiées en pierre, ont pu être datées à l'aide des matériaux archéologiques - céramiques, monnaies - aux dernières deux décennies du XIVe siècle. En même temps on a pu faire des précisions concernant le fondateur de la dite résidence, établi dans la personne de Bratul Netedul, grand boyard présent dans le conseil privé du prince pendant la dernière décennie du XIVe siècle. La découverte en soi-même a une particulière signification, parce qu'elle est la première résidence féodale ayant des murs en pierre, connue dans le milieu rural à l'est des Carpates, ce qui inaugure un nouveau chapitre dans l'investigation historique: celui de l'architecture civile ayant des murs en pierre de l'époque des princes de la dynastie des Mușat.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. - La résidence féodale de Netezi (dép. de Neamț). Plan de situation.
- Fig. 2. - Netezi - Secteur A, profil nord de la section S 3; 1 - terre vierge; 2 - sol végétal médiéval; 3 - couche de terre brûlée-défrichée; 4 - couche de mortier; 5 - argile jaune; 6 - terre brune aux grains de brique et de torchis; 7 - niveau de démolition; pierres et décombres; 8 - couche de terre brune mêlée de torchis; 9 - couche brune-grisâtre mêlée de grains de mortier; 10 - sol végétal; 11 - fosse à débris ménagers - XIVe siècle.
- Fig. 3. - Netezi - secteur A, matériaux archéologiques: fragments céramiques de la première moitié du XIVe siècle (1-4), de la deuxième moitié du XIVe siècle (5-9) et de la première moitié du XVe siècle (10-14); couteau-grattoir de pelleterie (15).